

BABÜR'ÜN ARUZ RİSALESİ'NDE YER ALAN BAZI DİL BİLGİSİ VE YAZIM KURALLARI

Tanju ORAL SEYHAN*

Grammatical Orders in Babür's Aruz Risalesi

Abstract: The detailed information related to prosody is given in the present article which based on the book of Babür titled "Aruz Risâlesi" and the rules which explained in the said book regarding the orthography and grammar have been examined in systematic methods also the transcription of the related part is given with its Modern Turkish translation in the above-mentioned study. The related information in the "Mizanü'l-Evzân" which written by Ali Şir Nevâyî on the prosody subject it also given for the purpose of comparison

Key words: Babür, Aruz Risâlesi, Ali Şir Nevâyî, Mizanü'l-Evzân

Bu yazıda birinci olarak, Babür'ün Aruz Risalesi adlı eserinde 21a/5-25b/12'de, takti konusunda bilgi verdiği bölümdeki imlâ, ses bilgisi ve aruza göre metin okunmasına dair dikkat ve görüşleri değerlendirilmiş; bunlar Ali Şir Nevâyî'nin Babür'den daha önce kaleme aldığı aynı konulu Mizânü'l-Evzân adlı eserindeki görüşleri ile birlikte verilmiştir. Ancak Ali Şir Nevâyî de aruz hakkındaki Mîzânü'l-Evzân adlı eserinde yazım kuralları üzerinde durmuş, ancak bu konuyu Babür kadar ayrıntılı olarak ele almamıştır (Eraslan 1993:83-86). Nevâyî ise bu konuyu ne gramerciler ve aruz ilmi ile uğraşanların bakışıyla değerlendirmiş ne de Farsçayla karşılaştırmıştır.

İkinci olarak, dil bilgisi ve yazım kurallarının yer aldığı risaledeki bölüm bir bütünlük arz ettiği için, bölümün tamamının transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Aruz risalesiyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmiş, eserin dil incelemesi yapılmamış, bunlar, yayına hazırlanan çalışmaya bırakılmıştır.

* Yard. Doç. Dr., Mimar Sinan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Bibliothèque Nationale'de, Supplément Turc 1308 numarada bulunan eser, 172 yapraktır ve her sayfasında 13 satır bulunur. Nestalik hatla Hacı Muhammed Semerkandî tarafından H.Temmuz 940 (1533) yılında kopya edilen bu nüsha tamdır. Babür'ün aruz ile ilgili ilk denemelerine bu eserden daha önce, Düşenbe 15 Rebiü'l-âhır sene 935'te (1528) istinsah edilen Raza Library'de *Risâle-i Türkî, Manzûm* ismiyle 19 numarada kayıtlı eserin 19a-20a satırları arasında rastlamaktayız [Bâbü (Haz.: A.F.Bilkan): 2001].

Babür'ün Aruz Risalesi'nde ortaya koyduğu yazım ve telâffuzla ilgili görüşleri

Babür, şiiri gramerciler ve aruz ilmiyle uğraşanlar olmak üzere iki grubun inceleyebileceğini belirttikten sonra, gramercilerin şiiri incelerken ölçülerinin *fa'ala* kelimesi olduğunu, *nasara* ve *yensuru*, *nâsır* ve *mensûr*, *fa'ala* ve *yef'alu*, *fâ'il* ve *mef'ûl* gibi, vezinle yazılmış kelime ile veznin harflerinin denkliğini ve hareketlerinin birlikteliğini ölçtüklerini ifade eder. Aruz ilmiyle uğraşanların ise taktii, ıstılahta beytin tahlili olarak gördüklerini, yani bir beytin yazıldığı bahrin *efâ'il* ve *tefâ'ili* ile denkliğini ölçtüklerini, eğer beyitte harfler yazılmayıp telâffuz ediliyorsa taktide beyti muteber, yazılıp telâffuz ediliyorsa da muteber görmediklerini açıklar [21a/10-21b/1]. Nevâyî de taktii, “şiir taktii: Beyitte yer alan sözlerin birbirinden, beytin bahrinin ef'ilelerine denk düşecek şekilde ayrılması demektir. Yolu budur ki hareketin kendisine vâki ola, *üstün*, *ötre*, ve *kesre*'den ibaret olan ahvaline değil; ve lafzına itibar kılalar, yazılışına değil. Yazıda yer almayan, fakat sözde bulunan her harf (ses), taktide hesaba girer, şeddeli harfler ve hemze işbândan hasıl olan *elif* gibi;” (Eraslan 1993:83) şeklinde değerlendirir.

Gramercilerin ve aruz ilmi ile uğraşanların beyti değerlendirmelerindeki ölçütleri çok kere iç içelik ve denklik göstermektedir. Bu çalışmada, transkripsiyonu verilen özgün metinde bizzat Babür tarafından yapılan açıklamalarda kullanılan dil bilgisi terimlerinin bir listesi verildikten sonra metinde yer alan ve doğrudan doğruya dil bilgisinin konusuna dâhil olan açıklamalar, aruz gereği meydana gelen ses hadiselerinin daha kolay anlaşılabilmesi için tarafımızdan mümkün olduğu kadar sistemli bir şekildi bugünkü dil bilgisi esaslarına göre verilmiştir.

Babür, esas olarak aruzla ilgili bilgileri örneklerle ortaya koymak amacıyla kaleme aldığı bu eserde aruzla yazılı metinlerdeki görülen yazım kuralları ve bunların telâffuzlarıyla ilgili olarak öncelikle Türkçe bazı dil unsurlarını, Farsça ile az da olsa Arapçadaki karşılıklarını mukayeseli olarak ele almaktadır. Babür'ün eserinde verdiği bu bilgiler, açıklamalar, sadece aruz gereği yapılan değişiklikleri değil, özellikle Türkçe¹ bir takım dil bilgisi kurallarını ortaya koy-

¹ Babür Çağatay Türkçesini ifade etmek için Türkî terimini kullanmaktadır. Buradaki ve bundan sonraki Türkçe terimiyle de Çağatay Türkçesi karşılanmaktadır.

ması açısından da önem taşımaktadır. Bu bilgileri verirken Babür'ün Türkçe başta olmak üzere karşılaştırdığı Farsça ve Arapçanın yazım ve ses bilgisi kurallarını bu kadar ayrıntılı biçimde vermesi, bazı açıklamalarda bulunması, onun bu dilleri iyi derecede bildiği gerçeğini de ortaya koymaktadır.

Babür, Aruz Risalesi'nde bu konuyu şu şekilde sistemleştirebileceğimiz bir plâna göre işlemiştir:

1. Harfle yazılmayan fakat telâffuzda bulunan harfler	21b/10
1.1. Elif	
1.1.1. Medli elif (Türkçe ve alıntı kelimelerde başta)	21b/11
1.1.2. Elif (Kelime içinde yazıldığı yerler ve istisnaları)	21b/13
1.2. Vâv (Alıntı kelimelerde)	22a/4
1.3. Y â	22a/6
1.3.1. Hâ-yı resmiyye ve hemze ile yazılan	
1.3.2. Aruz gereği -c' de meydana gelen ulama ve zihaf	
1.4. şedde	22b/1
1.4.1. Alıntı kelimelerde	
1.4.2. Türkçe kelimelerde	
1.4.3. Telâffuzda ortaya çıkan ikileşme	
1.4.4. Yazımda zaten var olan ikileşme	
1.5. Ses değişimleri	22b/3
1.5.1. -d->-t-	
1.5.2. -k->-ğ-	
1.5.3. -k->-g-	
2. Yazılışında bulunduğu hâlde telâffuz edilmeyen harfler	23a/1
2.1. Ünlüler	23a/9
2.1.2. Mütiharrik elif (hemze) (Alıntı kelimelerde)	
2.1.2.1. Türkçe kelimelerdeki yazılışları ve telâffuzları	
2.1.2.2. Alıntı kelimelerde yazılışları ve telâffuzları	
2.1.3. Elif, vâ, yâ'nın Türkçe ve alıntı kelimelerde ünlü veya ünsüz harf olarak değerlendirilişi	
2.1.4. Hâ (a/e ünlüsünü karşılama amacıyla)	23b/8
2.2.1. Hâ (h ünsüzünü karşılama amacıyla)	24a/1

2.1.5. Vâv	
2.1.5.1. Vâv-ı mechule	24a/4
2.1.5.2. Vâv-ı ma'dule	24a/5
2.1.5.3. Atıf vâvı	24a/7
2.2. Sessiz harfler	
2.2.1. Nûn harfi	24a/12
2.2.2. Med harfleri	24b/1
2.2.3. B â	24b/8
2.2.4. T â	24b/8
2.2.5. Dâl	24b/8
2.3. Aruzda vezinler arasında Türkçe ve alıntı kelimelerde iki ünsüzün yan yana bulunuşu ve değerlendirilişi	24b/12-25b/12
2.4. Aruzda vezinler arasında Türkçe ve alıntı kelimelerde üç ünsüzün yan yana bulunuşu ve değerlendirilişi	25a/1-4

ESERDE KULLANILAN DİL BİLGİSİ TERİMLERİ

Babür'ün yazım kuralları ve ses değişimleri hakkında bilgi verirken kullandığı terimler yabancı kökenlidir. Bunlarda ara sıra izafetleri Türkçe kuralla uygun ifade eder.

Aslî (harf), damme, elif, elif-i vasl, fetha, hâ, harekât, harf-ı atf, hurûf, hurûf-ı med, işbâ, izâfet, kesre, kitâbet, mâzî hurûfı / hurûf-ı mâzî, meftûh, meksûr, mektûb, melfûz, mübeddel (bol-), mücâveret, müşedded hurûf, müteharrik, nekre, nûn-ı sâkin, sâkıt (bol-), sâkin, sâkin-i mütevâlî, sakl, sıfat, telâffuz, terkîb, teşdîd, vaslî (harf), vâv, vâv-ı atf, vâv-ı işmâm-ı damme, yâ, zeyl-i edat.

1. SES BİLGİSİ

Babür, yaptığı açıklamalarda konu gereği özellikle kelimelerin yazımı ve vezne göre telâffuzu üzerinde durulurken bazı sesler ve ses değişimlerine (-d->-t-, -k->-ğ-, -k->-g-) yer verilmiştir. Seslerden ünlüleri karşılayan yazı işaretleri üstün, ötre ve esre ile elif, nûn, nazal n, hâ, vâv, yâ gibi ünsüzlerden ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Ayrıca Türkçedeki harf ile hareketin karşılaştırmasını yaparak bunların aruzda değerlendirilişlerini, yazılışlarını anlatarak bu gibi kelimelerin okunuşlarını, uzun ünlülerin Arapça ve Farsçadaki kullanımlarında söz etmiştir. Bütün bunların dışında Türkçeye geçen alıntı kelimelerde Türk diline ait olmayan sesleri de incelemiştir.

1.1. Seslerin yazıda harflerle karşılanması bakımından yazı işaretlerinin kullanılışı

1.1.1. Ünlüler için kullanılan yazı işaretleri

Çağatay sahasına ait eserlerde esas itibariyle Uygur imlâ geleneği devam ettirilerek Türkçe kelimelerde telâffuzda olan ünlüler elif, vâv, hâ ve yâ ile yazıda gösterilir. Babür bu konuyu, yazılı olmadıkları hâlde telâffuz edilen ünlülerle ilgili bir bölümde ele alır ve Türkçedeki asıl kuralın *üstün, ötre ve esreden sonra elif, vâv ve yâ'nın yazılması olduğunu* [22a/1-2], ancak buna çok yerde uyulmadığını söyler. Bunun yanında, vâv ve yâ'nın yazılmayıp telâffuz edildiği örnekleri de zikreder.

Arapça ve Farsçadan alıntı kelimeler ise genellikle orijinal imlâlarıyla harekeli veya harekesiz olarak yazılırlar. Farsçada da *hâ, vâv ve yâ'nın Çağataycadaki gibi hareke yerine kullanıldığı belirtilir: tû ki bürde-dil müte-fâ'ilün* [23b/11-12]. Babür bu harflerin okunuş ve yazılışları ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi verir.

1.1.1.1. Elif

Medli elif ve normal elifin kelime başı ve kelime içindeki durumundan, aruzda değerlendirilişinden bahsedilir:

1.1.1.1.1. Medli elif

Hemze fethasının ilâvesiyle meydana gelen elif diye tanımlanan ve kelime başında aruzda çok kere uzun a ünlüsüne denk düşen bu işaret in kullanıldığı şu örnekler metinde yer alır: *ay, ab, at* [21b/11-12].

1.1.1.1.2. Harekeli elif

Kelime başında a/e ünlüsünü karşılayan eliften harekeli elif diye bahsedilir ve aruz gereği kendinden önce gelen kelimenin ünsüzüyle ulamaya girebileceği; ancak kendinden önce yâ varsa ulamaya giremeyeceği belirtilir: *figân ez-tû* [23a/1-2]; *refî ez-dil, kitti ol ay ki fâ'ilâtün veznindedirler* [23a/5].

Babür kelime başındaki bu kendinden önce gelen kelimenin son harfiyle birleşebilen harekeli *hemze*'lere Arapçada *aslî* değil *elif-i vaslî* dendiğini, az yerde *aslî* olarak değerlendirildiklerini, bu harfe Seyfi Buhari'de, Farsçada tesadüf edildiğini ileri sürer.

1.1.1.1.3. Kelime içinde elif

Çağataycada esas kuralın üstünden sonra elifin yazılması olduğu ancak pek çok yerde buna uyulmadığı açıklanır. Söyleyişte *s(a)ña* ve *m(a)ña'nın sin'i*

ile *mim*'inin arasında bazen bir *elif* yazıda olmadığı hâlde telâffuz edilir, bu fa'al vezninde olur. Bu kaideye uymayan örnekler: *saña*, *maña*, *y(a)ñlıg*, *y(a)hşı*, *y(a)man*, *y(a)na*, *k(a)ra*, ayrıca, *yaman* ve *yana* ve *çara* kelimelerinde *elif* söylendiği taktirde yazıldığı belirtilir [21b/12-22a/4].

1.1.1.1.4. Kelime sonunda elif

Kelimenin son harfinin fethalı olduğu durumda fethanın alâmeti çok yerde *hâ* olmasına rağmen bazı yerde elif yazıldığı söylenir. Aslında üstün işaretinin karşılığının elif olduğu ve her yerde elif yazılmasının daha uygun düşeceği Babür tarafından ileri sürülmektedir: *m(a)ña dâr için* [23b/6].

1.1.1.2. Vâv

Türkçede vâv ötre değerindedir ve çoklukla telâffuz edilmez [24a/2] denilerek o/ö/u/ü karşılığı olan normal değerdeki ünlüden bahsedilmektedir. Farsçada da bazı yerde kelimenin sonundaki *vâv* damme değerindedir, harekeli sayılmaz, taktide düşer. Elifte olduğu gibi *vâv* da alıntı kelimelerdeki daha ziyade uzun ünlü karşılığı olan şu ünlüler için kullanılır:

1.1.1.2.1. -ö-

Kelime ortasında *vâv* bazen ötre yerine geçer ve ünlü değerindedir: *hōş* ve *hōr* [24a/5].

1.1.1.2.2. ü

Türkçe örnek verilmemiştir. İki çeşit /ü/'dan bahsedilir. 1. *Vâv* ile gösterilen: *Tü şâh men bende şevem* [24a/2].

2. Ötrenin elifle birlikte kullanılmasıyla oluşan *vâv*: *Dāvūd* "Davut" ve *tāvūs* "tavus". Bu şekildeki *vâv* Türkçe söyleyişte yoktur [22a/4-6].

1.1.1.2.3. â Vâv-ı madule (Vâv-ı işmâm-ı damme)

Kelimede yer alıp kendinden önceki *h* harfinin ötreli telâffuzunu duyurmaya yarayan ve hiçbir yerde telâffuz edilmeyen vâv: *hwâb* ve *hwâş* [24a/5-6].

1.1.1.2.4. Atif vâvı

Eserde üzerinde durulan ve şiirde çok kere ünlü olarak değerlendirilen bir diğer *vâv* da atif vâvidir. Türkçede *harf-ı atif* / *vâv-ı atf* ikisi yazılan, biri yazılmayan olmak üzere üç türlü okunur. Bu *vâv* Türkçe değildir, Farsçada

kullanılır: 1. Harekesiz *vâv*: *gül ü mül* ki fa'ülün veznindedir. 2. Harekeli *vâv*: *gül vü mül* ki fâ'ilün veznindedir. 3. Yazılı olup telâffuz edilmeyen *vâv*: *gül mül* ki fa'lün veznindedir, taktide dikkate alınmaz [24a/7-10].

Nevâyî : Atıf, ötre vâvı ve vâv-ı madule: “ Ayrıca yazıda olup da sözde olmayan atıf vâvı gibi, meselâ *cân u cihân*, ve ötre beyanı vâvı gibi, meselâ *bû* ve *tû*, ve ötre hissettirme vâvı gibi, meselâ *hwâb u hürd*” (Eraslan 1993:83); “... ötre yerine geçen....vâv harfleri hiçbir şekilde harf kabul edilmez, hareke kabul edilir, ancak bazı yerde, meselâ beyt sonunda/kafiye durumunda olanlar harf yerine geçer, şöyle ki: Beyt *Biliñ ü zülfüñ hayâlñ iter min mü-be-mü / Teşnedür min la'lñ tâ bar durur cânında su*” (Eraslan 1993: 85)

1.1.1.3. Hâ

Fethanın işaretinin *hâ* olduğu yerde bu *hâ* telâffuz edilirse, uzun ünlü değerinde okunsa, kısaca, harfi belli olur şöyle ki, *kılsa vefâ*, eğer müfte'ilün vezninde okunsa açık hece olmaz; eğer müstef'ilün vezninde okunsa kapalı hece değerinde olur. Farsçada da bazı yerde kelimenin sonunda *hâ* fetha değerindedir, harekeli sayılmaz, taktide düşer, sessiz harf olarak değerlendirilir; şöyle ki, *tû ki bürde-dil* mütefâ'ilün veznindedir

Farsçada ve Farsçadaki yazımıyla Çağataycaya geçen *çi* ve *ki* 'de *hâ* kesrenin işaretidir.

Nevâyî: “..... *vech*, *hâre* ve *pâre* kelimelerinde bulunan *hâ* harfi, eğer beyit ortasında bulunsa, taktî'de düşer; eğer beytin sonunda bulunsa, sâkin harf gibi kabul edilir...”(Eraslan 1993:84).

1.1.1.4. Yâ

Türkçede kesre işaretidir. *Elif* ve *vâv* gibi, vezne göre, açık ya da kapalı hece olarak değerlendirilir: 1. *sini körsem* fe'ilâtün veznindedir, *yâ* açık hece değerindedir. 2. *sini körsem* mefâ'ilün vezninde olur. *Sini* kelimesinin sonu *yâ*, kapalı hece değerinde telâffuz edilir. 3. *sini körsem* ki fâ'ilâtün vezninde olur. *Sini* kelimesinin ilk *yâ*'sı telâffuz edilmiştir [24a/3]. *Yâ* harfi eskilerin şiirlerinde de bazı yerde kapalı hece değerindedir.

Kesrenin ilâvesiyle meydana gelen *yâ* (*uzun i*), sıfat ve izafet oluştururken yazılır; ancak verilen örnekteki izafet i'si yazılmamıştır, telâffuz edilir: *Gam-(ı) mühlük* [22a/6-9] mefâ'ilün veznindedir.

Farsçada da bazı yerde kelimenin sonunda *yâ* kesre değerindedir, harekeli sayılmaz, taktide düşer.

Nevâyî: “ *Ve yâ* harfleri, *hastâi*, *besteî*, *âvâreî*, *dâneî* ve *yanâi* sözlerinde bulunan harfler gibi, tenkîr ve sıfat hâlinde ortaya çıkan harfler gibi, taktî

anında dahil edilir” (Eraslan 1993:83); “Yine *yâ* harfi: *Yâ* harfinden sonra harekeli *elif* olsa ve telâffuz edilmese, taktî’de düşer, şöyle ki: Mısra’ *Bardı ol şüh kitti iş mindin*” (Eraslan 1993:85); “... *kesre* yerine geçen...*yâ* harfleri hiçbir şekilde harf kabul edilmez, hareke kabul edilir, ancak bazı yerde, meselâ beyt sonunda/kafiye durumunda olanlar harf yerine geçer, şöyle ki: Beyt *Biliñ ü zülfüñ hayâlñ iter min mü-be-mü / Teşnedür min la’lñ tâ bar durur cânında su*” (Eraslan 1993: 85)

1.1.2. Arapça ve Farsçada ve bazen Türkçede de hareke değeri taşıyan yazı işaretleri

1.1.2.1. Med

Kalın sırada *ay*, *ab*, *ayt-* ve başkaları gibi kelimelerde *a-* ünlüsünün yazılışında med işareti görülür. Babür, yazılı olmayıp telâffuz edilen seslerle ilgili bilgi verirken *medden hemze fethası* diye bahseder ve *ay*, *ab*, *at* kelimelerinin başındaki ünlüyü *hemze fethasının* eklenmesiyle meydana gelen *elif* olarak tanımlar [21b/11-13].

1.1.2.2. Üstün

Babür, Çağataycadaki yazım kuralı üstünden sonra *elif* in yazılmasıdır, ancak bu kural her zaman uygulanmamaktadır. Ünlülerin yazımı ile ilgili kuralın uygulanmadığını göstermek için verilen örnekler: *s(a)ña*, *m(a)ña*, *y(a)ñliğ*, *y(a)hşı*, *y(a)man*, *y(a)na*, *k(a)ra* [22a/3-4]. Babür, bu örneklerden *yaman* ve *yana* ve *kara* kelimelerinde *elif* in vezne göre, telâffuz edildiğinde yazılacağını belirtir. Burada aruz gereği bir yazım değişikliği vardır.

Elif Türkçede üstün değerindedir ve umumiyetle telâffuz edilmez, telâffuz edildiğinde de yerinde görülür.

Nevâyî:“... *üstün* yerine geçen *elif* harfleri hiçbir şekilde harf kabul edilmez, hareke kabul edilir, ancak bazı yerde, meselâ beyt sonunda/kafiye durumunda olanlar harf yerine geçer, şöyle ki: Beyt *Biliñ ü zülfüñ hayâlñ iter min mü-be-mü / Teşnedür min la’lñ tâ bar durur cânında su*” (Eraslan 1993: 85).

Elif in yanında *hâ* harfi de Türkçe ve Farsçada bazı yerlerde üstün işaretidir; kelime sonunda yine üstün değerindeki *elif* in yerine geçer: *Y(a)na* [22a/4].

1.1.2.3. Ötre

Türkçede *vâv* ötre değerindedir ve çoklukla telâffuz edilmez [24a/2].

Farsçada bazı yerde kelimenin sonundaki *vâv* ötre değerindedir harekeli sayılmaz, taktide dikkate alınmaz.

Nevâyî: Bkz. [1.1.1.2.5] Atıf vâvı

1.1.2.4. Esre

Çağataycada *yâ* harfi ile gösterilen bu ünlü, alıntı kelimelerde harekeyle karşılanır.

Farsçada ve aynı yazımla Çağataycada devam eden *çi* ve *ki* örneklerinde ise esrenin işareti *hâ'* dir [23b/12-13].

1.1.2.5. Hemze

Babür'de *hemze* terimi *a* veya *e* olarak okunan *elif'*ten bahsedilirken *hemze* denilen *harekeli elif'*in harekesi ulamayla kendinden öncekine aktarılacağı belirtilir: *fiğân ez-tû* [23a/1-2].

1.1.3. Ünsüzler için kullanılan yazı işaretleri

1.1.3.1. şedde

Babür, kelimedede aynı iki ünsüzün yan yana bulunmasından bahsederken Türkçe ve Arapça için aynı terimi kullanmıştır. Türkçede aynı iki ünsüz ekleşme yoluyla yan yana gelebilmektedir. Babür, Türkçe kelimelerde seda bakımından ses nöbetleşmesiyle meydana gelen üst üste iki aynı ünsüzü de telâffuzda şeddeli okunduğu, yazımda bir tek harf kullanıldığı için şedde bahsinde ayrıntılı bir şekilde yazılış kurallarıyla birlikte inceler:

Türkçe kelimelerde: Babür, şedde bahsinde kelimeye ek getirildiğinde yan yana aynı iki ünsüzün gelmesini ve tek harfle yazılmasını da şedde(ikizleşme) olarak anlatır; ancak bu sadece yazımda görülen geçmiş zaman ekinin getirileceği fiil gövdesinin esreli olduğu durumlarda görülen bir hadisedir: *y(i)t(t)i*, *kit(t)i*, *ayt(t)ı*, *kıyt(t)ı* [22b/6]; başka yerlerde iki *tâ* ile yazılır.

Alıntı kelimelerde: *hür(r)em* ve *fer(r)uḥ* [22b/1].

1.2. Ses Hadiseleri

1.2.1. Ünlü türemesi

Mânde' nin [24b/2] *nûn'* u bazı yerde telâffuz edilir ki fâ'ilün vezninde olur ifadesinde telâffuzda bir ünlü türemesine işaret edilmektedir. Yine üst üste iki ve üç sessiz harften bahsedilirken bunların taktide değerlendirilmesinde bir sessizin harekeli sese dönüşmesinden yani ünlü türemesinden söz edilir: *dest-b(e)-dih*, *tart kolum* [224b/13] ki müfte'ilün veznindedirler; *râst-rû* ki fâ'ilün veznindedir veya her iki sessiz de harekeli sayılır: *râsata-rû* ki müfte'ilün vezninde olur [25a/2-3].

1.2.2. Konsonant ikileşmesi

Babür'ün bu ses hadisesi için kullandığı terim *şedde*'dir: ik(k)i ve *tok(k)uz* [22b/1-2].

1.2.3. Seda bakımından ünsüz benzeşmesi: -d->t-, -k->-ğ- ve -k->-g- sesleri arasında görülür.

1.2.3.1. -d->t-

Babür özellikle görülen geçmiş zaman hakkında bilgi verirken Türkçede sedasız konsonant benzeşmesi sonucu -d->t- değişmesinin bir kural olarak görüldüğünü [22b/2-3], bu nöbetleşmenin ayrılma ve bulunma durumunda da bulunduğunu verdiği örneklerde gösterir: *Devlette, ferâğattın* “feragattan” [22b/10].

1.2.3.2. -k->-ğ- ; -k->-g- değişmesi

Babür, Çağataycada bu sesler arasındaki ses değişmesinin uyum dâhi-
linde olduğunu “Ğayn ve kâf (4) ve kâf birbirleri bile mübeddel bolurlar” [22b/3-4], “ayağça ve iligge, bu şüratlarda ikki (11) harf bitirler, aşl oldur kim bu mezkûr bolğay ħurûfını bu sûrat bile (12) bitigeyler. Adınınga tî ve kâf ve kâf'niñ mücâveretidin dâl ve ħayın, (13) tî ve kâf ve kâf bile mübeddel bolup-
tur.”[22b/10-13] cümleleriyle de açıkça görüyoruz: *ayağça, iligge* [22b/10].

1.3. Türkçe ve Alıntı Kelimelerde Ses Özellikleri

1.3.1. Ünlüler

Telâffuz edilmeyen, taktide düşen harfler olarak tanımlanan ünlülerden *fetha*, *damme* ve *kesre* olarak bahsedilir ve *elif*, *vâv* ve *yâ* ile Çağataycada yazıldı-
ğı; ancak telâffuz edilmediği, kendisinden sonra geldikleri ünsüzün hareketi kabul edildikleri belirtilir. Bu noktada sadece uzun ünlüye karşılık geldiklerinde alıntı kelimelerde yazılan *elif*, *vâv* ve *yâ* ile bir karışma meydana gelir. Uzun ünlüler ise aruzda kapalı hece oluşturdıkları için *sâkin* (ünsüz) harf olarak gösterilir.

Türkçede normal ünlü değeri taşıyıp yazıda *yâ* ile gösterilen ünlünün vezin gereği uzatılabileceği, bir uzun ünlüye karşılık gelebileceği açıklanır: *sini körsem fe'îlâtün* veznindedir yine aynı örnek vezne göre *mefâ'îlün* vezninde olur [23a/11-23b/4].

1.3.1.1. a / e

Çağataycada a/e için kullanılan harfler: 1.Elif, 2.Hâ'dır.

1. Çağataycada *elif* in üstün değerinde olduğu ve yazıda a/e ünlüsü için kullanıldığı belirtilir.

2. Türkçede üstün değerindeki *elif*, kelime sonunda *elif* yanında çok yerde de ünlü olarak okunan *hâ* ile yazılır. Bunun uygun bulunduğu ifade edilir: *Y(a)na* [22a/4].

1.3.1.2. Alıntı kelimelerde bulunup Türkçede olmayan ünlüler

Kendinden önce gelen kelimenin son harfiyle birleşebilen bu hemze/elif Arapçada aslı değildir, *elif-i vasli* olarak adlandırılır, az yerde *asli* denir. Seyfi Buharî'nin aruzunda, Farsçada rastlanır [23a/4-9].

Nevâyî: “ Ve yine *elif* harfi: Her harekeli *elif* in harekesini kendisinden önce gelen (sessize, ünsüze) nakl etseler, takti'de düşer, şöyle ki: Mısrâ' *Min eger yârdın ayrılmasam irmesdür tañ*” (Eraslan 1993: 85)

1.3.1.3. ı / i

çi ve *ki hâ* ile yazılmış ve hâlâ çoğunlukla *hâ* ile yazılmaktadır. *Ki* ile *çi*'nin *hâ*'sı harf olarak kabul edilmez [23b/12-13, 24a/1].

1.3.1.4. ö / u / ü

Türkçede vâv ötre (yuvarlak ünlü) değerindedir ve çoklukla ünsüz değeri taşımaz.

1.3.2. Uzun ünlüler

Uzun ünlüler eserde aruz gereği kapalı heceye karşılık geldikleri için *sâkin* (ünsüz) harf olarak değerlendirilirler. *Hurûf-ı med*, *elif*, *vâv* ve *yâ*'dır, üstün, ötre ve esrenin ilâvesiyle meydana gelir. [24b/1-3] şeklinde tanımlanırlar. Bunlar arasında Türkçe örnekler medli elifledir.

1.3.2.1. â

Medli elif, *hemze fethası*nın eklenmesiyle meydana gelen *elif* [21b/11-13] olarak tanımlanan *â*, *ay*, *ab*, *at* kelimelerinin başında görülür. Türkçe örneklerin başındaki medli elifi imlâ geleneği yanında belki bir uzun a olarak da değerlendirilebiliriz.

1.3.2.2. -î

Sıfat, izafet ve belirsiz isimlerde görülen -î'nin Türkçede yer almadığı, eğer bulunursa da gösteriş yapmak amacıyla Farsça üslupta söylendiği belirtilir. Üç yerdeki î'den bahsedilir:

1.3.2.2.1. Belirsiz isim yapmak için kelimenin sonunda yer alan *hâ'* dan sonra hemze getirilerek yazılır: '*ayyârei*'. Bu şekilde iki *hâ* söylenilmektedir.

1.3.2.2.2. Bazen alıntı Arapça, Farsça kelimelerde, tamlamalarda ve sıfat yapımında kullanılan normal değerdeki *i* ünlüsünün aruz gereği uzun okunduğu belirtilir: *Gam-(ı) mühlik- 'ışkeş* [22a/8] mefâ'ilün veznindedir.

1.3.2.2.3. Sonu *yâ* ile biten ve kendisinden sonraki kelimenin ilk harfi *elif* olan durumlarda aruzda kapalı heceye karşılık gelen uzun *yâ* normal ünlüye dönüşüp aruzda açık hece olarak değerlendirilir (zihaf): *Refti ez-dil > Refti ez-dil* [23a/5] fâ'ilâtün veznindedir.

1.3.2.3. ö

Kelime ortasında *vâv* bazen ötre alâmeti olur: *hõş* ve *hõr* [24a/5].

1.3.2.4. ū

1. *tū şâh men bende şevem* [24a/2].

2. Ötrenin eklenmesiyle oluşan *vâv*: *Dāvūd* ve *tāvūs*. Bu şekildeki *vâv* Türkçe söyleyişte yoktur [22a/4-6].

1.3.3. Ünsüzler

1.3.3.1. -b

Fasçadaki *bâ* harfinden bahsedilmiştir. Sessiz olduğu belirtildikten sonra iki sessiz harften sonra geldiğinde aruzda ikinci bir hece oluşturmadığı, bu sessizlerden önce gelenin kimi zaman uzun ünlü olduğu ifade edilir: *Guştâsb şeh, kem goşt şod* [24b/9] ki müstef'ilün veznindedir.

Nevâyî: *bâ, tâ* harfleriyle karşılaştırarak açıkladığı *bâ* harfi için Nevâyî: "*Bâ* harfinin durumu da böyledir, *Guştâsb* ile *Lehrâsb* kelimelerinde olduğu gibi" (Eraslan 1993: 85) açıklamasını yapar.

1.3.3.2. -d

Fasçadaki *dâl* harfinden bahsedilmiştir. Sessiz olduğu belirtildikten sonra iki sessiz harften sonra geldiğinde aruzda hece değeri taşımadığı ve bu sessizlerden önce gelenin uzun ünlü olduğu ifade edilir *bî-kârd zed* [24b/10] ki müstef'ilün veznindedir.

1.3.3.3. -t

Fasçadaki *tâ* harfinden bahsedilmiştir. Sessiz olduğu belirtildikten sonra iki sessiz harften sonra geldiğinde aruzda ikinci bir hece değeri oluşturmadığı ve bu sessizlerden önce gelenin uzun ünlü olduğu ifade edilir: *pür-rîht mey* [24b/10] ki müstef'ilün veznindedir.

Nevâyî: “Kendisinden önce sâkin bir harf bulunan her *tâ* harfi, *mest* ve *elest* kelimelerinde olduğu gibi, eğer beyt ortasında olsa, bir harekeli kabul edilir ve eğer beytin sonunda bulunsa, bir sâkin kabul edilir, şöyle ki: Mısrâ’

La'lıñ meydin irür köñül mest-i elest.

Bir sâkinden sonra gelen bir sâkin harf, şöyle ki: Mısrâ’

Yana yâr eyledi bî-dâd bünyâd

Kendisinden önce iki sâkin bulunan *tâ*, eğer beyit ortasında bulunup telâffuz edilse, kendisinden önce gelenler ile her biri bir harekeli kabul edilir, şöyle ki: Mısrâ’

Ġam yükidin köñülde girift durur.

Eğer beytin sonunda bulunsa, her hâlde taktî’de düşer, çünkü arûz vezninde üç sâkin hiçbir şekilde bir araya getirilemez, şöyle ki: Mısrâ’: *Cihân bolmasun dôt ger bolsa dôt*” (Eraslan 1993: 84-85).

1.3.3.4. -n

Türkçe kelimelerde *nûn* harekesiz harf olarak kabul edilir: *kaçan kilgey mefâ’îlün* veznindedir [24b/6].

Alıntı kelimelerde: Aruzda uzun ünlüden sonra gelen *nûn* harfi Farsçada iki şekilde değerlendirilir:

1. Harekesiz *nûn*’un taktide vezin bakımından bulunduğu hecenin değerini değiştirmez: *mecnûn şodem, dermân merâ* ki müstef’îlün veznindedirler [24a/13,24b/1].

2. *Mânde*’nin [24b/2-3] *nûn*’u bazı yerde telâffuz edilir, yani harekeli kabul edilir ve fâ’îlün vezninde olur. Telâffuzda bir ünlü türemesi meydana gelir.

Nevâyî: “Yine *nûn* harfi: *Vâv, elif* ve *yâ*’dan sonra gelen ve kendisinden önceki harfin harekesini taşıyan *nûn* harfi, eğer beyt ortasında olsa ve harekeli olmasa, taktîde düşer ve eğer beyt sonunda olsa, sâkin kabul edilir, şöyle ki: *cânân min-i mahzûnğa kılur kîn nihân*” (Eraslan 1993:84); “Yine fazlalık durumunda olan *nûn*’lardır ki söz bağlantısı için üçüncü teklik zamirlerde *-niñ* unsurunda yazılır, meselâ *anıñ, miniñ* sözlerinde olduğu gibi...” (Eraslan 1993: 85).

1.3.3.5. -k-

Metinde bu sestem iki yerde bahsedilir:1. Türkçede harekesiz *nûndan* sonra geldiğinde telâffuz edilmediği belirtilerek /ñ/’ye işaret edilmiştir: *y(a)ñlığ, tünlüg, iñlig* ki fa’îlün veznindedirler [24b/7]. Bakınız [1.3.3.6].

2. Kelime içinde *kâf* ve *kâf'*in nöbetleşmeyle sedalı karşılığına yerini bırakabileceği belirtilir. Bakınız 1.2.3.2.

3. Verilen örneklerde kelime sonundaki *k* ve *g*'lere de işaret edilmiştir; ancak okuşları hakkında alfabe engeliyle bir bilgi edinememekteyiz.

1.3.3.6. ñ (Nazal n)

Türkçede harekesiz *nûn*'dan sonra *kâf* olsa bu *nûn* harekeli harf olarak kabul edilmez: *y(a)ñlîg, tûñlîg, iñlîg* ki fa'lûn veznindedirler [24b/7].

Nevâyî: “ Ve bu zikir edilen sözlerin *kâf* larıdır ki *kâf* yerine yazılır, fakat telâffuzda *kâf* yerine sayılmaz. Ve yine *nûn* ile *kâf*'lardır ki *anuñ, miniñ, tañ, oñ, soñ, yiñ* ve *tiñ* sözlerinde bulunur, fakat taktî'de hepsi düşer.” (Eraslan 1993: 86).

1.3.3.7. v

Arap ve Fars alfabesinde *v* sesi *vâv* ile karşılanmaktadır. Babür *vâv*'ın Türkçede ötre değerinde olduğunu ve çoklukla ünsüz değeri taşımadığını [24a/2], zaman zaman ünsüz olarak da değerlendirildiğini belirtir: *tû şâh men bende şevem* [24a/2].

Ötrenin eklenmesiyle oluşan *vâv*: *Dāvūd* ve *tāvūs*. Bu şekildeki *vâv* Türkçe söyleyişte yoktur [22a/4-6].

1.3.3.8. h

Sonda *hâ'*ın *a/e* yanı sıra bir ünsüz olarak da değerlendirilişine işaret edilir: *şeh* [24a/2].

1.3.4. Üst üste iki sessiz

Aynı çeşit iki ünsüzün imlâda gösterilmesini *şedde* terimiyle karşılayan ve bu konuyu ayrıntılı olarak belirten Babür, aynı iki ünsüzün yazılış kuralları üzerinde de durmuştur. Yazımda tek harf kullanılan telâffuzda şeddeli okunan Türkçe kelimeleri de burada ses değişmeleriyle birlikte incelemiştir:

Babür *şedde* bahsinde kelimeye ek getirildiğinde yan yana aynı iki ünsüzün gelmesini ve tek harfle yazılmasını da şedde(ikizleşme) olarak anlatır; ancak bu sadece yazımda görülen geçmiş zaman ekinin getirileceği fiil gövdesinin esreli olduğu durumlarda görülen bir hadisedir: *y(i)t(t)i, kit(t)i, ayt(t)ı, kayt(t)ı* [22b/6]; başka yerlerde iki *tâ* ile yazılır.

1.3.4.1. Aruzda iki ünsüzün yan yana bulunup bulunmaması

Esas itibariyle şiirde vezin cüzlerinde iki ünsüzün yan yana bulunamadığı belirtildikten sonra istisna durumlarda taktide nasıl bir değerlendirme yapıldığı üzerinde durulur:

1.3.4.1.1. Sonunda iki sessizi yan yana bulunduran kelime/hecenin taktide bir sessizinin harekelendiğini yani bir buçuk hece olarak kabul edildiğini belirtir: *dest-b(e)-dih, tart kolum* [24b/13] ki müfte'ilün veznindedirler.

1.3.4.1.2. şiirde vezin cüzlerinin sonunda üst üste iki sessiz harfe beytin mısralarının haşvında itibar edilir:

*Ay yâr-ı perî-zâd / gâhî mini kıl yâd
Hicriñde gamum bar / vaslîñ bile kıl şâd*

Perî-zâd ve *gamum bar* sözü mefâ'il vezninde gelmiş, kısaltılmıştır, bu ikinci sessiz taktide düşmez, değerlendirilir.

Üst üste iki sessiz harfe her mısraı murabba beyit olarak düşünülebilecek müsemmen beytin rükünleri sayılabilecek şekilde tesadüf edilir. Mısraı murabba beyit düşünülebilecek her beytin haşvında iki sessiz harf olması gerekmez.

1.3.5. Üç ünsüzün yan yana bulunması

Türkçede bu çeşit üç *sâkin*'in bir araya gelmediği açıkça ortaya konur [25a/4]. Aruzla yazılı bir metinde üç ünsüz yan yana gelse biri taktie girer, biri harekeli hâle gelir, açık hece değeri taşır, iki sessiz harften fazlası umumiyetle taktide düşer: *râst-rû* ki fâ'ilün veznindedir veya her iki sessiz de harekeli sayılır: *râsata-rû* ki müfte'ilün vezninde olur [25a/2-3].

Nevâyî: "Arûz vezninde üç *sâkin* hiçbir şekilde bir araya getirilemez, şöyle ki: Mısrâ'

Cihân bolmasun döst ger bolsa döst" (Eraslan 1993: 84-85)

1.3.6. Türkçe ve Alıntı Kelimelerde Ses Değişmeleri

1.3.6.1. -d->-t- değişmesi

Babür özellikle görülen geçmiş zaman hakkında bilgi verirken Türkçede sedasız konsonant benzeşmesi sonucu -d->-t- değişmesinin bir kural olarak görüldüğünü [22b/2-3], bu nöbetleşmenin ayrılma ve bulunma durumunda da görüldüğünü verdiği örneklerde belirtir: *Devlette, ferâğattın* [22b/10].

1.3.6.2. -k->-ğ- ; -k->-g- nöbetleşmesi

Çağataycada bu ses değişmesinin uyum dâhilinde olduğunu Babür'ün “Ġayn ve kâf (4) ve kâf birbirleri bile mübeddel bolurlar”[22b/3-4], “ayağğa ve iligge, bu şüratlarda ikki (11) harf bitirler, aşl oldur kim bu mezkûr bolğay ħurûfnı bu şürat bile (12) bitigeyler. Adınınga tî ve kâf ve kâf'niñ mücâvetidin dâl ve ğayın, (13) tî ve kâf ve kâf bile mübeddel boluptur.”[22b/10-13] cümlelerinde de açağğa görüyoruz: *ayağğa, iligge* [22b/10].

2. YAPI BİLGİSİ

Burada doğrudan yapı ile ilgili doğrudan doğruya Türkçenin kelime yapımı hakkında değil Türkçede kullanılan Farsça alıntı kelimelerin yapısından yeri geldiğinde söz eder. Bunlar arasında belirsiz isim, sıfat ve izafet yapma yer alır: Belirsiz isim yapmak için kelimenin sonunda yer alan *hâ*: ‘*ayyâreî*. Bu şekilde iki *hâ* vardır. Bu *hâ* ile yapılan sıfat, izafet ve belirsiz isim Türkçede yoktur [22a/9-12]. Babür bu kuralla kelime yapanları Farsça kullanarak gösteriş yapan kişiler olarak tanımlar.

2.1. İsim çekim ekleri

2.1.1. Ayrılma durumu

Ekin ünsüzünün seda bakımından uyuma dâhil olduğu ve şedde olmadan yazımda gösterildiği belirtilir: *Ferâğattın* [22b/10].

2.1.2. Bulunma durumu

Ekin ünsüzünün seda bakımından uyumda olduğu ile ilgili bilgi verilir: *Devlette* [22b/19].

2.1.3. Yaklaşma durumu

Ekin ünsüzünün seda bakımından k/ğ ve k/g değişikliğiyle uyuma dâhil olduğu belirtilir: *Ayağğa* “ayağa”ve *iligge* “ele”.

2.2. Fiil çekim ekleri

2.2.1. Görülen geçmiş zaman eki

Bununla ilgili olarak -d- > -t- değişmesinden bahsedilirken görülen geçmiş zaman harflerinin *dâl* ve *yâ* olduğu belirtilir. Sedasızlaşmayla *t*'li şekillerinin de olduğu gösterilir: “22b(4) ħurûf-ı mâyi kim dâl (5) bile yâ' dur bu şürette kim fi'ılñiñ aħırñ tâ bolsa ol dâl tâ'ga (6) mübeddel bolur” der.

Ayrıca fiilin ünlüsüne göre imlâsının da değiştiği, düz dar ünlülü ve sonu t ile biten kelimelerin yazılışında tek sessizle şeddeli okumaya işaret edilir: *y(i)t(t)i*, *kit(t)i* ve *ayt(t)ı* ve *kayt(t)ı*. Bunların dışındaki durumlarda her iki sessizin de yazıldığı ifade edilir [22b(6-8)].

3. CÜMLE BİLGİSİ

Kelime grupları

3.1. Tekrar grubu

Atıf vavından bahsedilirken yazıda bu harfle oluşturulan kelime grubunun vezne göre üç şekilde değerlendirildiğinden bahsedilir. İkisinde *vâv* edat görevinde olup bağlama grubu meydana getirir, söylenir. Bu durumda fa'ülün veya fâ'ilün vezinlerinde değerlendirilir. Üçüncüsünde de babür *vâv*'ın yazıda olup söyleyişte olmadığını belirtir, bu durumda fa'lün veznini karşılar.. Babür bu üçüne de tek örnek vermektedir: *gül ü mül* [24a/10].

Transkripsiyonlu metin

“ 21a (5) İmdi evzân nidür ve taqtı' ni yosunluğ bolur (6) ve her bahrınıñ sâlimi kıysıdur ve muzâhafı niçedür ve niçe vezndür (7) birbiri bile cem' kılsa bolur ve kıysı bahrlardur kim, evzânı bir (8) biri bile müştעה bolur, barını şerhi bile beyân kılalıñ.

Bilgil (9) vezni maqâdir ve azmine ve elfâzğa itlâk kılar. İkkisi hâric-i mebhâş- (10) dur, ğarağ vezn-i elfâzdur. Elfâz veznidin ikki t̄âyife (11) bahş kılarlar: Biri sarfiler, yana bir 'arüziler.

Şarfilerniñ mizâmı (12) fa'ala lafzıdur. Bu t̄âyife, andağ mizân kılarlar kim, mevzün bile ve- (13) zniñ ğurûfı müsâvî bolğay ve ğarekâtı müttehid; niçük kim naşara ve yeşuru, 21b(1) nâşır ve menşür, fa'ala ve yef'alu, fâ'il ve mef'ül vezn-durur.

'Aruziler- (2) niñ mizâmı mezkür bolğan efâ'il ü tefâ'il-i müştakâne ve muzâhafatı- (3) dür kim hem fa'ala lafzıdın müştakdur. Bu t̄âyife andağ mizân kılarlar kim, mevzün- (4) niñ mütelaffaz ğurûfı vezn bile müsâvî bolğay ve ğarekâtı ittiğad lâzım (5) imes; niçük kim,

Cihân geştem cân keşidem

Cihân kızdım cânğa yittim

(6) mefâ'ilün fâ'ilâtün veznidedür. Taqtı' 'arüzilerniñ ıstılâhıda (7) beytniñ taħlilidür ol nev' kim, beyttin bir miğdâr veznde berâber bolğay, (8) ol bahrınıñ efâ'il ü tefâ'ili bile kim bu beyt ol bahrdadır; ğurûfı (9) kim melfûzdur, egerçi mektüb imes, taqtı'de mu'teberdür ve ğurûfı kim melfûz (10) imes, egerçi mektübdur, mu'teber imes.

Melfüz-ı ğayr-ı mektüb beyânı:

(11) Bu cümledin elifdür, bir hemze fetha'sınıñ işbâ'ıdın hâşıl bolur; (12) niçük kim ay u ab, ay u at kim fâ' veznidedürler. Yana bir Türkî (13) lafzıda saña ve mañanıñ sini bile miminiñ arasında ba'zı maħalda elfi mütelaffaz 22a (1) bolur kim kitâbette yoktur, bu kim fa'al veznide bolğay. Aşl kâ'ide Türkî- (2) de oldur kim, fetha ve damme ve kesredin soñra elif ve vâv ve yâ kiltürgeyler, (3) niçe mevzî'dür kim, bu kâ'ide mer'î imes, ol bulardur: saña, maña, yañılığ, yahşı, yaman, (4) yana, qara, qaytaş, yaman ve yana ve qarada eger elif telaffuzğa kilse bitirler.

Yana vâvdur (5) kim dammeniñ işbâ'ıdın hâşıl bolur; niçük kim, Dâvüd ve fâvüs kim, fa'lân (6) veznidedürler, bu yosunluq vâv Türkî lafzıda yoktur.

Yana yâ'dur kim kesre' (7) niñ işbâ'ıdın hâşıl bolur, bu niçe mevzî'de kilür: Bir, şıfat kilür- (8) mekte, yana bir izâfet kılmakta; niçük kim, ğam-ı mühlik-i 'ışkeş kim, mefâ'ilün (9) veznidedürler.

Yana bir kelimeniñ âhırı hâ bolsa nekre kılmakta; niçük (10) kim: 'ayyärei kim müstef'ilün veznidedür. Bu şürette ikki hâ telaffuzğa kiledür. Ğalibâ kelime- (11) niñ hâ'sı avvalğı hâ'ğa mübeddel boluptur kim, aşlda 'ayyâri bolmuş bolğay. (12) Bu şıfat ve izâfet ve nekre Türkide bu üslüb kilmes, eger vâkı' bolsa (13) hem tekellüf bile Fârsi üslûbıda ayılmış bolğay.

Yana müşedded ħurüfdür; 22b(1) niçük kim, ħurrem ve ferruħ, ikki ve tokkuz kim fa'lün veznidedürler. Türkide terkib- (2) din yana bir teşdid hâşıl bolur, bir mâzi ħarfınıñ terkibidindür. Bir (3) kâ'idedür Türkide kim dâl ħarfi ba'zı yirlerde tî'ge mübeddel bolur. Ğayn ve kâf (4) ve kâf birbirleri bile mübeddel bolurlar; niçük kim, ħurüf-ı mâzi kim dâl (5) bile yâ'dur bu şüratta kim fi'ilniñ âhırı tâ bolsa ol dâl tâ'ğa (6) mübeddel bolur; niçük kim, yitti ve kitti ve ayttı ve kayttı ve tuttu. Eger fi'ilniñ (7) âhır ħarfınıñ maqablı meksür bolsa bir tâ bile bitirler; niçük kim, yitti ve kitti (8) kim fa'lün veznidedürler, özge maħallarda ikki tâ bile bitirler. Yana bir teşdid (9) ħarfınıñ terkibidindür kim bu ħarfı muntalıq zeyl-i edat dirler; niçük (10) kim: Devlette ve ferâğattın ve ayakka ve iligge, bu şüratlarda ikki (11) ħarf bitirler, aşl oldur kim bu mezkür bolğay ħurüfni bu şürat bile (12) bitigeyler. Adınınga tî ve kâf ve kâf'niñ mücâveretidin dâl ve ğayn, (13) tî ve kâf ve kâf bile mübeddel boluptur.

23a(1) Bu cümledin müteħarrik elif'dür kim, hemze dirler, ħareketini maqablığa naql (2) ² (3) kılsalar taqtı'de sâkıf bolur; niçük kim, figân ez tü ve 'azâb itme kim mefâ'ilün (4) veznidedürler. Eger bu elif'niñ maqablı sâkin yâ bolsa, elif telaffuzğa (5) kilür, yâ taqtı'de sâkıf bolur; niçük kim, refti ez dil, kitti ol ay kim (6) [fâ'ilâtün] veznidedürler, bu hemze kim avvalda bolğay, 'Arab qaşıda aşlı (7) imestür bil ki, vaşlı dirler, ez-maħaldur kim aşlı dirler.

² Yanlışlıkla 1. satırın aynısı yazılmış.

Seyf-i Buḥārī (8) 'arūzıda Fārsī lafzıda vāqı' bolḡay, müteḥarrik hemzelerini 'Arabī üslūbı (9) birle elif-i vaşl diptür.

Yana elif ve vāv ve yā'du[r] kim Türkī imlāsıda (10) fetḫa ve ḍamme ve kesre'niñ 'alāmetidü[r], telaffuzḡa kilmes, taḫtī'de sāḳıṭ bolur, (11) ḳaytaş, ba'zı maḫalda mütelaffaz bolsa mücevvezdür; niçük kim, sini körsem (12) kim fe'ilātün veznidedür, on ḫarf mektübdur, altı ḫarf mütelaffızdur. (13) Bu mezkür bolḡan üç ḫarf eger kelimeniñ āḫırıda bolsa telaffuzḡa kiltür- 23b(1) meseler berāberdür; niçük kim, sini körsem kim mefā'ilün veznide bolḡay. Sini kelimesiniñ āḫır kim, yā'dur, telaffuzḡa kiliptür. Vāqı' ṭab'-ı selim ḳabül (3) ḳılır, eger āḫırda telaffuz bolsa saḳldın ḫālī imes; niçük kim, sini körsem (4) kim, fā'ilātün veznide bolḡay. Sini kelimesiniñ avvalḡı yā'sı telaffuz boluptur. (5) Bu şürette kim kelimeniñ āḫır ḫarfı meftūḫ bolsa bu fetḫa'nıñ 'alāmeti (6) ekser maḫalda hā bolur, ba'zı maḫalda elif kiliptür. Meşel: Maña dār üçün. Aşlda (7) fetḫa'nıñ 'alāmeti elif'dür, barça maḫalda elif kiltürseler hem mücevvez- (8) dür.

Fetḫa'nıñ 'alāmeti hā bolḡan maḫalda bu hā telaffuzḡa kilse, fi'l-cümle saḳlı zāḫir (9) bolur; niçük kim, ḳılsa vefā, eger müfte'ilün veznide oḡulsa, saḳlı zāḫir bolmas. Eger (10) müstef'ilün veznide oḡulsa saḳlı zāḫir bolur. Fārside hem ba'zı maḫalda kelimeniñ (11) āḫırıda hā fetḫa'nıñ 'alāmetidür, vāv ḍamme'niñ, yā kesre'niñ, telaffuzḡa kilmes, (12) taḫtī'de sāḳıṭ bolur; niçük kim, tü ki bürde-dil kim mütefā'ilün veznide.

Müteḳaddimīn çı (13) ve ki'ni hā bile bitiptürler. Ḫālā ekser hā bile bitirler. Pes bu i'tibār bile ba'zı 24a(1) maḫalda kesre'niñ 'alāmeti hem hā bolḡay.

Bu üç ḫarfın vāv bile hā mütelaffaz (2) bolsa mücevvezdür; niçük kim, tü şāḫ men bende şevem, ki müstef'ilün veznidedürler.

(3) Yā ḫarfı müteḳaddimīniñ eş'ārıda ba'ḫı maḫalda telaffuz boluptur. Ki bile çı'niñ (4) hā'sı telaffuzḡa kilmes.

Vāv ḫarfı kelimeniñ vasatıda hem ba'zı maḫalda ḍamme (5) 'alāmeti boluptur; niçük kim, ḫōş ve ḫōr kim fa' veznidedürler, yana ḫwāb (6) ve ḫwāş kim fa' veznidedürler. Muni vāv-ı işmām-ı ḍamme diptürler. Bu vāv- (7) lar ḫiç maḫal mütelaffaz bolmas.

Yana bir vāv-ı 'aṭf'dur, bu üç nev' bolur. (8) İkki nev'i hem mektübdur, hem melfüz, biri sākin; niçük kim, gül ü mül kim fa'ülün (9) veznide bolḡay. Yana biri müteḥarrik niçük kim, gül vü mül kim fā'ilün veznide bolḡay. (10) Üçünçi nev'i kim mektübdur, melfüz imes: gül ü mül kim fa'lün veznide bolḡay, (11) taḫtī'de sāḳıṭ bolur. Türkide bile ḫarf-ı 'aṭf'dur. Eger vāv ḫarfı bile (12) 'aṭf ḳılsalar Fārsī üslūbı bile ḳılmış bolḡaylar.

Yana bir nūn-ı sākındür (13) kim, ħurūf-ı meddin soñra bolğay, taqṭī‘de sākiṭ bolur, niçük: Mecnūn şudem 24b(1) ve müşkīn ħaṭat ve dermān merā kim müstef‘ilün veznidedürler.

Ĥurūf-ı med elif, (2) vāv ve yā‘dur, fetħa ve ḍamme ve kesre‘niñ işbā‘ıda ħāşıl bolur. Fārsīde mānde- (3) niñ nūn‘ı ba‘zı maħalda mütelaffaz boluptur kim fā‘ilün veznide bolğay. Mezkūr (4) bolup irdi kim, Türki elfāzıda bu ħarf, fetħa ve ḍamme ve kesre‘niñ ‘alāmeti- (5) dūr. Bu nev‘ nūn vāqı‘ bolsa, nūn mütelaffaz bolur. Bu ħurūf mütelaffaz bolmas (6) niçük kim, qaçan kilgey mefā‘ilün veznidedür, Türkiide nūn-ı sākındin (7) soñra kāf bolsa, bu nūn telaffuzğa kilmes; niçük kim, yañlıg ve tüñlüg ve iñlig (8) kim fa‘lün veznidedürler.

Yana Fārsīde bā ve tā ve dāl sākındür kim, ikki sākındin soñra kilse taqṭī‘[de] sākiṭ bolur; niçük kim; Güşnāsb-şeh ve kem goşt-şud (10) ve pūr-riħt mey, bī-kārd-zed kim müstef‘ilün veznidedürler. Bu sākınlarnıñ (11) burunğısı ħurūf-ı med bolur.

Bilgil kim şı‘rniñ evzānınıñ arasında (12) ikki sākın yandaşa kilmeydür. Eger şı‘rde ikki sākın cem‘ bolsa, taqṭī‘ kılrda (13) birisi müteħarrikke maħsūb bolur; niçük kim, dest-be-dih ve tart qolum kim müfte‘ilün 25a(1) veznidedürler.

Eger üç sākın cem‘ bolsa, biri taqṭī‘de bolup, biri (2) müteħarrikke maħsūb bolur niçük kim, rāst-rū kim fā‘ilün veznidedür. Ya (3) ol kim, her ikki sākın müteħarrikke maħsūb bolur; niçük kim, rāst-rū kim müfte‘ilün (4) veznide bolğay. Türkiide bu nev‘ üç sākın ictimā‘ı bolmas. Şı‘rniñ (5) evzānınıñ āħırıda ikki sākın-i mütevālī i‘tibār kılıpturlar. Eger ziyāde bolsa (6) taqṭī‘de sākiṭ bolur, şı‘rniñ evzānınıñ arasında hem ikki sākın-i mütevālī (7) ba‘zı maħalda vāqı‘ boluptur; niçük kim, bu beytniñ mısra‘larınıñ ħaşvıdadur:

(8) *Ey yār-ı perī-zād gāhī mini kıl yād*
Hicriñde ğamım bar, vaşlıñ bile kıl şād

(9) Perī-zād ve ğamım bar lafzı mefā‘il veznide vāqı‘ boluptur kim, maq‘ūrdur (10) bu ikkinçi sākın taqṭī‘de sākiṭ bolmas, mu‘teberdür. Şı‘r evzānı arasında (11) ikki sākın mütevālī bolmas, andağ tapıldı kim bu ikki sākın-i mütevālī ol (12) nev‘ şı‘r evzānı ħaşvıda bolur kim müşemmen beytniñ rüknlari andağ münāsib (13) vāqı‘ bolsa kim her mısra‘ını murabba‘ beyt taşavvur kılsa bolğay; niçük kim mezkūr bolğan 25b(1) beytni murabba‘ taşavvur kılsañ maṭla‘ı ve beyti bolur her müşemmen beyti kim mısra‘ını (2) murabba‘ beyt taşavvur kılsa bolğay, lāzım irmes kim, anıñ ħaşvıda ikki (3) sākın-i mütevālī bolğay; niçük kim, bu beyt:

Ĥara zülfün firākıda perişan rüzğarım bar
(4) *Yüzüñniñ iştıyākıda ni şabr u ni qarārım bar*

Eger murabba' taşavvur kılsak ikki beyt bolur. (5) Bu beytniñ haşvıda ikki säkin-i mütevâli taşavvur kılıp bolmas. Eger ikki säkin vâkı' (6) bolsa, birisi müteharrikke maḥsüb bolur ya, ol kim taḫṫī'de säkiṫ bolur, mu'teber imes. (7) Velî bu ikki säkin-i mütevâli, elbette, andaḫ beytniñ haşvıda vâkı' boluptur kim, (8) mısra'larını murabba' beyt taşavvur kılsa bolur. Bu sūratta ikki säkin-i mütevâli (9) 'arüzda vâkı' bolur. Bes mundaḫ diyilse münäsib körünedür kim, şî'riñi (10) evzânınıñ âḫırıda ya, avval yiride kim âḫır ḫük-mide bolḡay, ammâ müteharrik-i mütevâli törttin artuḫ müsta'mel imes törtünçü hem zihaf tariḫı bile tüşer, (12) şî'riñiñ âḫırını müteharrik bolmas.

Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

(21a) şimdi vezinler nedir, takti nasıl olur, her bahrin sâlimi hangisidir ve zihafı nasıldır, kaç vezin birbiriyle bir araya gelebilir, hangi bahirlerin vezinlerinin bir araya gelmesi zordur, hepsini açıklayarak ortaya koyalım.

Vezni *makâdir*, *azmine* ve *elfâz*'a ad verici olarak bil. İki konumuz dışıdır, amaḫ kelimelerin veznidir. İki grup, kelimelerin vezninden bahseder: Biri gramerciler, diğeri aruz ilmi ile uğraşanlar.

Gramercilerin ölçüsü *fa'ala* kelimesidir. Bu grup, *nasara* ve *yensuru*, *nâsır* ve *mensûr*, *fa'ala* ve *yef'alu*, *fâ'il* ve *mef'ûl* gibi, vezinle yazılmış olanla, veznin harflerinin denkliḡini ve hareketlerinin birlikteliḡini ölçer.

(21b) Aruz ilmi ile uğraşanların ölçēḡi zikredilen *fa'ala* sözünden vasl, imale ve zihaflarla türemiş *efâ'il ü tefâ'il* dir. Bu grup, vezinli sözün telâffuz edilen harflerinin vezin ile denkliḡin ve hareketlerinde birlikteliḡe gerek görmeden ölçerler; şöyle ki,

Cihân geştem cân keşidem
Cihân kızdim cânğa yittim

“Cihanı gezdim sevgiliye ulaştım”

Mefâ'ilün fâ'ilâtün veznindedir. Takti, aruz ilmi ile uğraşanların ıstılahında beytin tahlilidir, şöyle ki, o bahirdeki bu beyitte (olduḡu gibi), beyitten bir miktar o bahrin *efâ'il* ve *tefâ'ili* ile vezinde denk olmalıdır; eğer harfleri yazılmayıp telâffuz edilirse taktide muteber, yazılıp telâffuz edilmezse muteber değildir.

Yazılı olmadıkları hâlde söylenenlerin açıklaması:

Bunlardan hemze fethasının ilâvesiyle meydana gelen *elif* dir; şöyle ki, *ay* ve *ab*, *ay* ve *at*, *fâ'* veznindedirler. Yine Türkçe söyleyişte *saña* “sana” ve *maña*'nın “bana” *sin*'i ile *mim*'inin arasında bazen bir *elif* (22a) yazıda olmadığı hâlde telâffuz edilir, bu *fa'al* vezninde olur. Türkçedeki asıl kural *fetha*, *çamme*

ve *kesre*'den sonra *elif*, *vâv* ve *yâ*'nın yazılmasıdır, pek çok yerde bu kaideye uyulmaz, bunlar: *saña*, *maña*, *yañlıg* "gibi, *yağşı* "güzel, *yaman* "kötü"yana "yine", *ğara* "kara", ayrıca, *yaman* ve *yana* ve *ğara*'da *elif* söylenirse yazarlar.

Yine çamme'nin ilâvesiyle *vâv* meydana gelir, şöyle ki, *Dāvūd* "Davut" ve *tāvūs* "tavus", fa'lân veznindedirler, bu şekildeki *vâv* Türkçe söyleyişte yoktur.

Yine kesrenin ilâvesiyle meydana gelen *yâ* birçok yerde görülür: Biri, sıfat yapmakta; yine biri, izafet yapmakta (kullanılır); şöyle ki, *ğam-ı mühlük* 'ışkeş, mefâ'ilün veznindedir(?).

Yine bir kelimenin sonunda belirsiz isim yapmak için *hâ* olsa; şöyle ki, 'ayyârei "bir hilekâr", müstef'ilün veznindedir. Bu şekilde iki *hâ* söylenilmektedir. Galiba kclimenin *hâ*'sı evvelindeki *hâ*'ya değiştirilmiş olur ki aslında 'ayyâri olmuş olur. Bu tarzda sıfat, izafet ve belirsiz isim Türkçede yer almaz, eğer bulunursa da gösterişle Farsça üslûpta söylenmiş olur.

Yine şeddeli harflerdir; (22b) şöyle ki, *ğurrem* "şen şakrak" ve *ferruğ* "kutlu, uğurlu", *ikki* "iki" ve *toğkuz* "dokuz" ki fa'lün veznindedirler. Türkçede birleşimle de bir şedde meydana gelir, (bu) görülen geçmiş zaman harfinin birleşmesiyledir. Türkçede *dâl* harfinin bazı yerlerde *tâ*'ya değişmesi bir kuraldır. *Gayın* ve *kâf* ve *kâf* birbirleriyle nöbetleşebilirler; şöyle ki, görülen geçmiş zamanın harfleri *dâl* ve *yâ*'dır, bu şekilde fiilin son (harfi) *tâ* olursa o *dâl*, *tâ*'ya dönüşür; şöyle ki, *yitti* "ulaştı" ve *kitti* "gitti" ve *ayttı* "söyledi" ve *kayttı* "döndü" ve *tuttı* "tuttu" ; eğer fiilin son harfinden önceki (harf) *kesre*'li olsa bir *tâ* ile yazarlar; şöyle ki, *yitti* ve *kitti* ki fa'lün veznindedirler, başka yerlerde iki *tâ* ile yazarlar. Yine bir şedde, (aynı) harfin yan yana gelmesi, birleşmesiyledir. Bu harfe *serbest edat ilâvesi* derler; şöyle ki, *devlette* ve *ferâğattın* "feragattan" ve *ayağğa* "ayağa" ve *iligge* "ele", bu şekilde iki harf yazarlar, esas olan (da) zikredilen harflerin bu şekilde yazılmasıdır. Ayrıca *tî* ve *kâf* ve *kâf* ın yakınlığından *dâl* ve *gayın* ve *tâ* ve *kâf* ve *kâf* ile değişir.

(23a) (Yine) bunlardan harekeli olan, hemze adı verilen *elif*'in harekesi kendinden öncekine aktarırsa *elif* taktide düşer (ulama); şöyle ki, *figân ez-tû* "feryat senden" ve 'azâb itme "azap etme" ki mefâ'ilün veznindedirler. Eğer bu *elif*'ten önceki sâkin *yâ* olsa *elif* telâffuz edilir, *yâ* taktide düşer (zihaf); şöyle ki, *refî ez-dil* "gönülünden gittin", *kitti ol ay* "o ay gitti" ki fâ'ilâtün veznindedirler, bu önde olan hemze Arapçada aslî değildir, bil ki *vaslî* derler (Arapçada kelime başındaki *elif* aslî değildir, buna *vaslî* derler.), az yerde *aslî* derler. Seyfi Buharî'nin aruzunda, Farsçada rastlanır, *harekeli hemzelere* Arapça üslupla *elif-i vaslî* derler.

Yine *elif*, *vâv* ve *yâ* Türk imlâsında fetha, damme ve kesrenin alâmetidir, telâffuz edilmez, taktide düşer. Yine bazı yerde telâffuz edilmesi uygun görül-müştür; şöyle ki, *sini körsem* "seni görsem" fe'ilâtün veznindedir. On harf

yazılıdır, telâffuz edilen altı harftir. Bu adı geçen üç harf (elif, vâv, yâ) eğer kelimenin sonunda yer alsın ve söylenmeseler (23b) birbirinden farksızdırlar; şöyle ki, *sini körsem* mefâ'ilün vezninde olur. *Sini* kelimesinin sonu *yâ*'dır, telâffuz edilir. Gerçekleşen kusursuz bir yaradılış kabul edilir, eğer sonda telâffuz edilse heceden farklı değildir; şöyle ki, *sini körsem* ki fâ'ilâtün vezninde olur. *Sini* kelimesinin ilk *yâ*'sı telâffuz edilmiştir. Kelimenin son harfinin fethalı olduğu durumda fethanın alâmeti çok yerde *hâ* olur, bazı yerde elif yazılır. Örnek: *maña dâr için* "bana vatan için". Aslında fethanın alâmeti eliftir, her yerde elif yazsalar uygun görülür.

Fethanın alâmetinin *hâ* olduğu yerde bu *hâ* harf kabul edilirse, kısaca, harfi belli olur şöyle ki, *kılsa vefâ* "vefa kılsa", eğer müfte'ilün vezninde okunsa harf belli olmaz. Eğer müstef'ilün vezninde okunsa harf belli olur. Farsçada da bazı yerde kelimenin sonunda *hâ* fethanın, *vâv* dammenin, *yâ* kesrenin alâmetidir, telâffuz edilmez ve taktide düşer; şöyle ki, *tü ki bürde-dil* "sen ki yanık gönüllü" mütefâ'ilün veznindedir.

Eskiler *çi* ve *ki*'yi *hâ* ile yazmışlardır. Hâlâ çoklukla *hâ* ile yazarlar. Bundan dolayı da bu itibarla (24a) bazen kesrenin alâmeti *hâ*'dir.

Bu üç harften *vâv* ile *hâ*'nın telâffuz edilmesi uygundur; şöyle ki, *tü şah men bende şevem* "sen şah ben köle olayım" ki müstef'ilün veznindedirler.

Yâ harfi eskilerin şiirlerinde bazı yerde telâffuz edilmiştir. *Ki* ile *çi*'nin *hâ*'sı telâffuz edilmez.

Vâv harfi kelimenin ortasında da bazı yerde damme alâmeti olmuştur; şöyle ki, *hōş* ve *hōr* ki fa' veznindedirler, yine *hwāb* ve *hwāş* ki fa' veznindedirler. Buna *vâv-ı işmâm-ı damme* derler. Bu *vâv*lar hiçbir yerde telâffuz edilmez.

Yine bir *vâv-ı atf*'dir. Bu üç çeşittir. İki tanesi hem yazılır hem de telâffuz edilir; şöyle ki, *gül ü mül* "gül ve şarap" ki fa'ülün veznindedir. Yine biri harekelidir; şöyle ki, *gül vü mül* ki fâ'ilün veznindedir. Üçüncü çeşidi yazılı olup telâffuz edilmez: *gül mül* ki fa'lün veznindedir, taktide düşer. Türkçede *harf-ı atf*'dur. Eğer *vâv* harfini bağlaç olarak kullansalar Fars üslûbuyla yapmış olurlar.

Yine *hurûf-ı med*'den sonra gelen diğer bir harekesiz *nûn*, taktide düşer; şöyle ki, *mecnûn şodem* "mecnun oldum" (24b) ve *müşkin hatat* "siyah sakal?" ve *dermân merâ* "bana çâre" ki müstef'ilün veznindedirler.

Hurûf-ı med, *elif*, *vâv* ve *yâ*'dır, fetha, damme ve kesrenin ilâvesiyle meydana gelir. Farsçada *mânde*'nin *nûn*'u bazı yerde harekeli söylenmiştir ki fâ'ilün vezninde olur, daha önce Türkçe kelimelerde bu harfin fetha ve damme ve kesrenin alâmeti olduğu belirtilmişti, bu çeşit *nûn* harf olarak kabul edilir. Bu harfler hece olarak telâffuz edilmez; şöyle ki, *kaçan kilgey* "ne zaman gelecek" mefâ'ilün veznindedir. Türkçede harekesiz *nûndan* sonra *kâf* olsa bu *nûn* söylenmez; şöyle ki, *yanlıg* "gibi", *tünlüg* "geceli" ve *iñlig* "enli" ki fa'lün veznindedirler.

Yine Farsçada *bâ*, *tâ* ve *dâl* harekesizdir, (bunlar) iki harekesiz harften sonra gelirse taktide düşer (hece olarak değerlendirilmez); şöyle ki, *Guştâsb şeh* “İsfendiyar’ın babası”, *kem goşt şod* “az etli oldu”, *pür-riht mey* “çok içki döktü” ve *bî-kârd zed* “bıçaksız darbe” ki müstef‘ilün veznindedirler. Bu sâkinlerin öncesindeki harf *hurûf-ı med* olur.

şiiirin vezinlerinin arasında iki sâkinin yanyana getirilmediğini bil. Eğer şiiirde iki sâkin yan yana gelse takti yaparken biri harekeli sayılır; şöyle ki, *dest be-dih* “el ver”, *tart kolum* “ elimi çek” ki müfte‘ilün veznindedirler.

(25a) Eğer üç sâkin bir araya gelirse biri taktide olup diğeri harekeli sayılır; şöyle ki, *râst-rû* “doğru sebep” ki fâ‘ilün veznindedir. Ya (da) her iki sâkin harekeli sayılır; şöyle ki, *râsata-rû* müfte‘ilün vezninde olur. Türkçede bu çeşit üç sâkinin bir araya geldiği görülmez. şiiirin vezinlerinin sonunda yanyana iki harekesiz harfe (sessize) yer vermişlerdir. Eğer çok olursa taktide düşer. şiiirin vezinlerinin arasında da ard arda iki sâkin (sâkin-i mütevâlî) bazen bulunur; bu beytin mısralarının haşvında olduğu gibi :

Ay yâr-ı perî-zâd / gâhî mini kıl yâd
Hicriñde ğamum bar / vaşlñ bile kıl şâd

“Ey peri gibi güzel yar, arasına beni an, (senin) ayrılığından dolayı gamım var, kavuşmanla (beni) mutlu et.”

Perî-zâd ve *ğamum bar* sözü mefâ‘il vezninde gelmiş, kısaltılmıştır, bu ikinci sessiz taktide düşmez, değerlendirilir. şiiir vezinleri arasında yan yana iki sessiz olmaz, (ancak) bu ard arda iki sessiz, her mısraı murabba beyit olarak düşünülebilecek müsemmen beytin rûknleri olarak sayılabilecek şekilde bulunur; şöyle ki, zikredilen (25b) beyti murabba (olarak) düşünsen bir matla ve bir beyt olur, her bir müsemmen beytin mısraı murabba beyt olarak düşünülebilir, onun haşvında üstüste iki sâkin olması gerekmez; şöyle ki, beyt:

Ķara zülfiñ firâkıda / perişân rûzigârım bar
Yüzüñniñ iştîyâkıda / ni şabr u ni karârım bar

“Kara saçlarından ayrı iken perişan (şekilde) zaman geçiriyorum; (senin) yüzünün özlemindeyken sabır ve kararım yok.

Eğer murabba olarak düşünürsek iki beyit olur. Bu beytin haşvında yan yana iki sessiz harf düşünülmez. Eğer iki sessiz harf olsa, birisi harekeli(açık hece) sayılır ya (da) o taktide düşer, muteber değildir; ancak bu yan yana iki sessiz harf elbette mısraları murabba beyit olarak düşünülebilecek beytin haşvında ortaya çıkar ki; bu surette yan yana iki sessiz harf aruzda görülür. şu hâlde, şiiirin vezinlerinin sonunda ya (da) son hükmünde olan başlarında - ancak, üstüste harekeli dörtten fazlasının kullanılmaz, dördüncü de zihaf yoluyla düşer. - hareke olmaz, dense uygundur.

Kaynaklar

- AKÜN, Ömer Faruk (1991), "Bâbü", *İslâm Ansiklopedisi*, C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 395-400.
- Babur, Zahiriddin Muhammed (Haz. Bilâl Yücel, 1995), *Bâbü Dîvânı*, Ankara.
- Babur, Zahiriddin Muhammed (Haz. Reşit Rahmeti Arat 1985), *Baburnâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- Babura, Zahir Ed-din Muhammad (Haz.İ.V Steblevai, 1972), *Traktat ob Aruze*: faksimile rukopisi, Moskva.
- Bâbü* (Haz.:Ali Fuat Bilkan, 2001), Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi, Kitabevi, İstanbul.
- BLOCHET, E (1933), *Catalogue des manuscrits turcs de la biblioteque Nationale de Paris*, t. II, Supplément, Paris.
- ECKMAN, Janos (Çev.: Günay Karağaç, 1988), *Çağatayca El Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- ERSOYLU, Halil (), *Menakıbnâme-i Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- GÖTZ, Manfred (1979), *Türkische Handschriften*, Band XIII,4, Wiesbaden.
- HOFMAN, H.F. (1969), *Turkish Literature a Bio-bibliographical Survey*, Part I, Utrecht.
- JOHANSON, Lars (1994), "Introduction: Formal aspects of 'arûç versification", *Arabic Prosody and its Applications in Muslim Poetry*, Swedish Research Institute in Istanbul Transactions Vol.5, Upsala.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1934), *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmaları*, İstanbul.
- MALLAYEV, N. M. (1965), *Özbek Edebiyatı Tarihi*, I. Kitap, Okutuvçı Neşriyatı, Taşkent.
- MIRZAYEV, İ. (1996), *Bâbur Marifati*, Okutuvçı Neşriyatı, Taşkent.
- Alî-Şîr Nevâyî, (Haz. Prof. Dr. Kemal Eraslan 1993), *Mîzânü'l-Evzân*, T.D.K. Yay. Ankara.
- STEINGASS, F (1975), *Persian-English Dictionary*, Lebanon.
- ŞÇERBAK, A.M.(1969), *Soçinenie Babura ob Aruze*: previtel, Narodi Azii i Afrika, No 5:156-168.
- Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî (1298), *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*, İstanbul.